

KÖNYVISMERTETÉSEK

Klestenitz Tibor: A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932

(Budapest, CompLex, 2013. 311+XLII oldal,
ISBN 978 963 295 296 3)

Klestenitz Tibor *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932* című könyvében saját témamegjelölése szerint arra kereste a választ, miért kapott olyan kitüntetett figyelmet a kor katolikus elitjének körében a sajtó, milyen gyakorlati reformokkal igyekeztek azt felvirágoztatni, illetve milyen eszközökkel kívánták növelni a sajtóval foglalkozó szervezetek hatáskörét, ezzel mintegy tágítani a katolicizmus társadalmi és politikai akciórádiusát. A korszakhatárokat az első jelentősebb sajtószervezet, az Országos Pázmány Egyesület és az új szakaszt kezdő Actio Catholica megalakulásának időpontjai jelölik ki. A monográfia jelentős mértékben hagyatkozik a szerzőnek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2011-ben megvédett PhD dolgozatára, lényegében annak átstrukturált, bővített változata.

A rövid historiográfiai bevezető után német, magyar és angolszász szakirodalom alapján történeti szociológiai áttekintés olvasható a századforduló egyetemes, illetve az attól elkülönülő, mégis annak szerves részét alkotó magyar katolicizmusáról. Ennek keretében a szerző kifejti, hogy a tárgyalt mozgalom hármas célkitűzéssel bírt (a hitélet megerősítése, az autonómia kivívása és a politikai identitás kialakítása, illetve a közeleti érdekérvényesítés), a megvalósítás legfőbb eszközül pedig a sajtót kívánta felhasználni. A következő rész tárgyalja a sajtó és az egyház viszonyát – ismét jelentkezik a magyar hierarchiának az Apostoli Szentszéktől eltérő felfogása, amelynek következtében a sajtómozgalom csak az 1890-es évek politikai harcait követően tud majd gyökeret eresztetni hazánkban. A katolikus sajtóorgánumok kialakulásának történetét a magyar politikai élet, illetve az erősen polarizált egyházi struktúra viszonyrendszerébe helyezi el a szerző, tovább hangsúlyozva ezzel a bevezető szakaszban bemutatott társadalmi folyamatok fontosságát, kiegészítve mindezt a belpolitikai események összefüggéseivel.

A papi hierarchia meddő próbálkozásai után a különböző társadalmi egyesületek szervezkedését mutatja be a kötet. Elsőként az Országos Pázmány Egyesületről mint a katolikus újságírók önszerveződésének kísérletéről olvashatunk, amelynek létrehozása megmutatja a katolikus zsurnaliszta közeg professzionális szintre törekvő, szakmailag független hivatástudatának kialakulását. Mindezen célok együttes hatásaként jött létre – az intézményesülés következő fokozataként – a Katolikus Sajtóegyesület, amely olyan problémák orvoslására vállalkozott mint a tőke, az üzleti szemlélet és a szakmai hozzáértés hiánya, a párt sajtó jelleg, illetve az ezekből fakadó olvasóhiány. Országos szervezet nélkül azonban ez a vállalkozás is csak ad hoc akciók sikereit tudhatta magáénak. Ezek azonban a finanszírozási problémákkal és a korszerűtlen 'eszközökkel' együtt továbbra is elmaradtak a kor színvonalának megfelelő tömegkommunikáció kívánalmaitól. A háború előtti utolsó szervezett kezdeményezés a jezsuita rend által felügyelt

Mária kongregációk keretein belül kezdett kibontakozni Bangha Béla vezetésével. Az engedmények nélküli azonnali eredményre való törekvés a maga *ecclesia militans* jellegével a jezsuiták részéről és a Prohászka Ottokár fémjelzte Sajtóegyesület kompromisszumot kereső hozzáállása szöges ellentétben állt egymással, a 'természetes ellenségnek' mégis az 'egyházellenes' sajtót tekintette mindkét fél. Bangha páter részéről az újdonságot az jelentette, hogy egy egészen új társadalmi elem tudatos beemelésével igyekezett a katolikus sajtómozgalom hatékonyságát növelni: arra a felismerésre alapozva, hogy a középosztály női tagjai erősebb kötődéssel és elegendő idővel rendelkeznek a cél eléréséhez, megszervezte a Sajtóhölgybizottságot.

Az első viláégés következményeként lejátszódó sajtóátalakulás bemutatása során a szerző külön fejezetekben tér ki a háborús helyzethez való alkalmazkodás különböző ismertetőjegyeire, amelyekből aztán következetesen vezeti át az olvasót a kötet súlypontját jelentő témára, a Központi Sajtóvállalat történetére. A létrehozás körülményeinek aprólékos részletezésével, illetve olyan társadalmi és egyháztörténeti mozzanatok bemutatásával segíti a folyamatok pontosabb megismerését, mint a katolikusok és a protestánsok közötti közeledés elvi megszilárdulása. Ezekkel összefüggésben ugyanakkor a tárgyhoz kevésbé szorosán illeszkedő, áttételesebb jelenségek (például az úgynevezett „sajtószíndarabok”) bemutatása is helyet kap.

A hatodik fejezet tárgyalja a Központi Sajtóvállalat (KSV) történetét 1919 és 1922 között. A politikai aktivitás és a nyilvánosság szerepének fontosságát a proletárdiktatúra tapasztalatai még inkább megerősítették a papi hierarchiában. A „hazafiatlan” és „destruktív” lapok elleni erősödő KSV-propaganda, Bangha bekerülése a Pázmány Egyesületbe vagy éppen a Katolikus Sajtóegyesület felszámolása a sajtómozgalom egységesebbé tételének irányába mutattak. Ennek következményeként a megalakuló egységes keresztény párt, a KNEP és a keresztény politika szócsöveként funkcionáló KSV között együttműködési megállapodás jött létre. A „keresztény kurzus” azonban nem hitbéli meggyőződésből, hanem politikai indíttatásból fakadt, így a társadalmi feszültségek (pl. a királykérdés eltérő megítélése) és a szekularizáció folyamata állandó konfliktusok forrását jelentették, nem is beszélve a felekezetek közötti általános, évszázados ellentétek feloldásának nehézségéről.

A KSV szerkesztőseiben az állam és egyes társadalmi egyesületek támogatásával a katolikus–protestáns 'egységmozgalom' azonban mégis zászlót bontott, amelynek élére, bár csupán informális vezetőként, Bangha Béla került. Az egység koncepciója azonban mindvégig illuzórikus maradt, olyannyira, hogy még maga a püspöki kar is semlegesen foglalt állást a kérdésben. Paradox módon a hierarchiából egyedül éppen Bangha korábbi „ellenfele”, Prohászka Ottokár támogatta nyíltan a vállalat munkáját a felekezeti egységfront megteremtésének érdekében. 1921-től a királykérdés kieleződése, az államfő személye körüli feszültségek további töredezettséget eredményeztek. A különböző kurzusos, radikális felhangokat előbb – az előzmények ismeretében nyugodtan kijelenthetjük: igencsak váratlanul – liberális fordulat követte *Az Est* szerkesztőségéből érkező talpraesett újságíró, Tápay-Szabó László vezetésével, amit végül 1922-től a konzervatív katolikus Zichy János gróf mérsékeltébb, idővel még inkább finomodó ellenzéki, 'arany középutas' irányvonala váltott fel.

Az utolsó fejezet az Actio Catholica megalapításáig vizsgálja a sajtómozgalmat. Az eltérő álláspontok (az intranzigencia, a keresztény-nemzeti politika, az interkonfesszionalizmus kérdéseiről folytatott viták) és a sajtópiac beszűkülése csak rontott a Központi Sajtóvállalat helyzetén. A keresztény párt szintén nehéz helyzetbe került, amelyből a kiutat egyesek a sajtó megreformálásában látták. A gazdasági világválság által kiváltott társadalmi krízis ismételt

megerősítette a hierarchiában a sajtó fontosságának tudatát, aminek következtében újjászervezték az egy évtizeddel korábban már sikeresen funkcionált Sajtóhölgybizottságot. Újra előtérbe került a mozgalom egységesítésének és központosításának igénye, amelyre a frissen megalakított Actio Catholica keretein belül tettek újabb, túl sok eredményt nem hozó kísérletet.

Klestenitz Tibor egy, a hazai tudományosságban *mainstream*nek egyáltalán nem nevezhető téma feldolgozását tűzte ki célul, amelynek szűkös forrásadottságai még inkább nehezítették a munkát. A könyv által vizsgált problémák jelentősége azonban közel sem elhanyagolható, hiszen a kutatás a történetírásunk egyik mostohagyermekének számító modernkori¹ egyháztörténetet olyan új eredményekkel bővítette, amelyek a politika-, társadalom- és – *horribile dictu* – eszmetörténet számára is fontos adalékkul szolgálhatnak.

A szerző az előszóban megfogalmazott vállalását szinte teljes mértékben teljesítette. A historiográfiai ismertetés széleskörűen tájékoztatja az olvasót a tágan vett téma eddigi hazai és nemzetközi eredményeiről és a felhasználható forrásokról, amelyekre a szerző maga is hagyatkozott kutatásai során. A bevezető mindemellett bemutatja a kutatás elméleti alapjait is, hivatkozva a szociológiai, társadalom-, politikatörténeti megközelítések szintézisének igényét. Örömmel nyugtázhatjuk, hogy a szerző vizsgálatai során – természetesen az adott kereteken belül – bátran használ fel olyan elemeket is a téma mélyebb ismertetése végett, amelyek nem szükségszerűen kötődnek a sajtómozgalom történetéhez, illetve amelyek tudományos igényű monografikus feldolgozása még nem történt meg. Ilyenek például a katolikus nagygyűlések, amelyek, a sajtóhoz hasonlóan, a korszak társadalmi és politikai érdekérvényesítésének eszközeiül szolgáltak a katolikusok számára (és amelyeknek a feldolgozásához ez a kötet kiváló kiindulási alapot jelenthet).

Módszertan tekintetében a szerző általános érvényű következtetéseit igyekszik mindig példákkal is igazolni,² amelyeket, szorosan a sajtómozgalmi téma mentén haladva, következetesen ugyanazon vizsgálati kérdéseken keresztül foglal össze. Eklatáns példa erre a háború előtti intézményesülési próbálkozásokat bemutató három fejezet. A források felkutatása során mindemellett, hogy felkereste a legfontosabb közgyűjteményeket, így a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárát, az Országos Széchényi Könyvtárát, Budapest Főváros Levéltárát, természetesen több egyházi gyűjtemény (például az Esztergomi Primási Levéltár, a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára) anyagát is megvizsgálta. A periodikák tekintetében a forrásbázis szintén igen széles skálán mozog: a hazai sajtóanyag az *Oedenburger Zeitungon* keresztül a fővárosi lapokig terjed, de esetenként még néhány világlapra, így a *The Times*ra is hivatkozik. Ennek köszönhetően nem csupán a téma közvetlen forrásait dolgozta fel, amely már önmagában is jelentős vállalkozás lett volna, hanem egyéb, nagy mennyiségű és szerteágazó kontrollforrást is vizsgált, így például a korszak egyházmegyei zsinatainak határozatait.

Hiányként kell azonban felróni a fogalomhasználat pontosításának, a korszakhoz való igazításának elmaradását, (például a posztjoezefinista, integralista kifejezések esetenként reflektált-

¹ A modernkori jelző alatt a 19. és a 20. századot értjük.

² L. pl. „A »kultúrharc« hatásai helyi példán” című fejezetet, amely az 1893-as soproni katolikus nagygyűlést veszi górcső alá. A kiválasztott konkrét példán keresztül a szerző bemutatja, milyen nehézkesen indult a hitéleti és közéleti katolicizmus követelményeinek összeegyeztetése a hazai katolikusok körében.

lan használatát), a nemzetközi – és kiemelten a vatikáni! – visszhangok feltérképezését, az egyéb, nem egyházi sajtóorgánumokkal történő többszöri összehasonlítást, az abból fakadó eredmények és a külföldi minták elemzésének még szorosabb beépítését. A német sajtótermékekre például többször történik hivatkozás, ezek azonban egymástól izoláltan, csupán partikuláris részadatként kerülnek be a kötetbe. Vélhetőleg azonban a megjelölt, majd' négy évtizedes kutatási korszak feltérképezése során ezeknek a forrásoknak a részletesebb bemutatása túlságosan szétfeszítette volna a vállalkozás kereteit. Így, a nagygyűlésekhez hasonlóan, a kötet kiváló kiindulópontként szolgálhat a későbbiekben a magyar és külföldi katolikus sajtómozgalmak részletes összehasonlító elemzéséhez.

A szerző – a hagyományos történetírás eszméihez hűen – a szakmaiságon túl a közérthetőségre is törekedett. A szigorú és következetes strukturáltság már önmagában jelentős segítséget nyújt a témában kevésbé járatos olvasó számára. Ehhez társul még az erőltetett szakzsargonmentes, világos fogalmazás, könnyed stílus, a válogatott illusztrációk és az igényes nyomdai megoldások együttese. A háttéranyagok a szokásos indexek – rövidítésjegyzék, névmutató – mellett a huszonnégy darab melléklet (ezeket azonban valószínűleg helyesebb lett volna függeléknek nevezni) révén kerülnek be a kötetbe, amelyek a fontosabb sajtótermékekre vagy intézményekre vonatkozó adatbázisokat és a téma legjellegzetesebb forrásait (nyilatkozatokat, határozatokat, jelentéseket) mutatják be, mintegy ízelítőt adva ezzel a kor hangulatából. Mindezek eredményeként a kötet olvasható szakkönyvként, amely alkalmas lehet akár a hazai felsőoktatásban történő alkalmazásra is, de akár ismeretterjesztő szerepet is betölthet a történelem iránt érdeklődő laikus gyöközönség körében.

Klestenitz Tibor monográfiája olyan téma bemutatására vállalkozott, amely első látása egyáltalán nem tűnik lényegesnek a magyar történetírás számára – hiszen az eddig gyerekcipőben járó új- és legújabbkori egyháztörténeti kutatásoknak számos komoly restanciája van, amelyek tudományos feltárását ennél jelentősebb feladatnak vélhetnénk. A szerző azonban éppen azáltal, hogy a 'poros' egyháztörténetet a 'trendi' médiatörténeten keresztül közelítette meg, sikeresen rávilágított a téma fontosságára; a már meglévők mellett egészen új szempontokat emelt be a történeti kutatásba, magas elvárásokat állítva ezzel az egyháztörténészek következő generációja elé. A kötet számos függőben lévő vagy kutatás előtt álló területet érint, amelyeknek a vizsgálata idővel még több eredménnyel bővítheti a katolikus sajtómozgalmak történetét. Ezért kijelenthetjük, hogy Klestenitz Tibor szinte teljes mértékben teljesítette első nagyobb vállalkozását, amely ideális kiindulási alap lehet a további, célzott kutatások számára. Reméljük, hogy a szerző első monográfiájának színvonalán folytatja megkezdett munkáját.

BÁRÁNY ZSÓFIA